

XVIII.Yüzyılın İkinci Yarısında Adıyaman'da Asayiş Olayları**Atike Aysoy**

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih
Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi,

atik_e03@hotmail.com.tr

Öz: XVIII. yüzyılın ikinci yarısı, Osmanlı Devleti'nde askeri, siyasi ve ekonomik alanlarda olumsuzlukların yaşandığı bir dönem olmuştur. Yaşanan bu olumsuzluklar sosyal hayatı etkilemiş, beraberinde eşkıya ve isyancı gruplarının ortaya çıkmasına, konargöçer aşiretler ve yerleşik halk arasında anlaşmazlıklara ve ülkede asayişin bozulmasına sebep olmuştur. Adıyaman'da da meydana gelen bu eşkıyalık ve asayiş olaylarının bölgeyi nasıl etkilediği ve devletin asayiş problemlerine karşı nasıl bir çözüm ürettiği cevaplandırılması gereken önemli bir sorudur. Bu soru Osmanlı arşivindeki belgeler ve yapılan araştırma eserlerine müracaat edilerek çözülmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hısn-ı Mansur, eşkıya, asayiş, Osmanlı Devleti

The Security Incidents in Ottoman Empire in the Second Half of XVIIIth Century Adıyaman

Abstract: The second half of XVIII. century, a period experienced many problems in fields such as military, political and economic in the Ottoman Empire. These troubles experienced affected social life and caused the emergence of rebel groups and bandits besides the emergence of conflicts between the nomadic tribes and inhabitants, also caused the disruption of security in the country. It is an important question that answer how these banditry and security incidents in Adıyaman affected this region and how the state find a solution for this problems. In this study, this question has been tried to be solved by means of documents in Ottoman archives and literature resources.

Keywords: Hısn-ı Mansur, bandit, public security, Ottoman Empire

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa ve İran'la savaş halinde olması, Şehzade Mustafa'nı babasına karşı isyan niyetinde bulunması ve Şehzadeler arası taht kavgaları ülkede bazı sorunların ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır (Akdağ, 1999: 327). Birçok beylerbeyi ve sancakbeyinin sorumlu oldukları yerleri terk ederek söz konusu savaşlara katılmış olmaları, Anadolu'da bir otorite boşluğu meydana getirmiştir. Bu durum toplumsal alanda bir takım sıkıntılar ortaya çıkarmıştır. Ülke içerisindeki bu tür olumsuzluklar ilerleyen zamanlarda taşrada düzenin bozulmasına sebep olmuş ve sosyal hayatı olumsuz yönde etkilemiştir. Bu olumsuzluklardan faydalanan bazı eşkıya grupları devletin ve halkın huzurunu bozmuş, ülkede karışıklıklara neden olmuştur. Bu isyancı grupların ortaya çıkardıkları huzursuzlukların yanı sıra merkezden gönderilen ve Enderun'dan yetişmiş üst düzey görevlilerin bazı usulsüz uygulamaları, bölgede istikrarının sağlanmasına yönelik çabaların yetersiz kalmasına sebebiyet vermiştir (Akdağ, 1999: 323, Söylemez, 2007a: 70). Zamanla toprak kayıplarının yaşanmaya başlaması da Celali ayaklanmalarının artmasına neden olduğu gibi (İnalçık, 2012: 52,53; İlgürel, 1993a: 252-257; Acun, 2002: 695-702) Varvar Ali Paşa, Defterzade Mehmet Paşa, Abaza Hasan, İpşir Mustafa, Seydi Ahmet ve Kürt Mustafa Paşa gibi kişilerin de isyan hareketlerinde bulunmaları halk arasındaki huzursuzluğun devamına sebep olmuştur¹.

Yapılan uzun savaşlardan dolayı, siyasi ve ekonomik bunalımlar devletin nakit ihtiyacını karşılamak için olağanüstü alınan avarız vergisinin yıllık alınmaya başlaması (Özel, 2000: 35-50), kırsal alanda yaşayan halktan devlet görevlilerince haksız vergi alınması ve bu vergileri ödeyemeyen halkın da yerini yurdunu terk ederek şehirlere göç etmesi kırsal bölgelerin tenhalaşmasına ve kentlerin nüfusunun artmasına neden olduğu gibi (Özkaya, 1994: 83) hayvancılıkla uğraşan halkın, hayvanlarına otlak yeri bulma isteği, boşalan kırsal alanlara yerleşmeleri de beraberinde bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Akçadağ, 2012: 45,46). Bu gibi nedenlerle topraklarını terkeden halkın

Hısn-ı Mansur ismiyle bilinen Adıyaman, Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyıldan itibaren genellikle bir kaza merkezi olarak bazen Malatya'ya bazen de Maraş'a bağlı Osmanlı taşra idaresinde yer almış; 1 Aralık 1954 tarihinde il olarak teşekkül etmiştir. geniş bilgi için bk. Darkot, Hısn Mansur, (1993), *İA.*, C. V/I, MEB., 445-446; (adiyaman.bel.tr, 2016).

¹ Adı geçen paşaların çıkarmış oldukları isyanlar hakkında geniş bilgi için bk. Uzun, 2008, "XVII. Yüzyıl Anadolu İsyânlarının Şehirlere Yayılması; Sosyal ve Ekonomik Hayata Etkisi (1630-1655)", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yeniçağ Tarihi) Anabilim Dalı*, Yayınlanmış Doktora Tezi, s. 64-90.

üretim yapamaması tımar sistemini bozmuş ve tımarlı sipahilik önemini yitirmiştir. Bu sebeple savaşlarda asker ihtiyacını karşılamak amacıyla leventlik sistemi geliştirilmiştir. Sarıca ve sekban olarak tabir edilen bu güçler savaş sonrasında serbest bırakılmıştır. Serbest kalanların bir kısmı ayanların hizmetine girmek suretiyle geçimini sağlarken (Özkaya, 1994; 82) geri kalanları ise iş bulamadığı için kapısız levent adı altında çevrede eşkıyalık yapıp, ülkede asayişin bozulmasına neden olmuştur (Özkaya, 1985: 55; İlgürel, 1993b: 117; İlgürel, 1993c: 148,149; Söylemez, 2007b: 158,159). Bu kapısız levent eşkıyası buldukları bölgelerde bazı aşiret eşkıyası ile birlikte hareket edip bir takım asayiş olaylarına sebep olmuşlardır. Bu gibi Anadolu'nun değişik yerlerinde meydana gelen olaylara Adıyaman'da da rastlamak mümkündür.

Hısn-ı Mansur'da Levent Eşkiası ve Toplumsal Huzursuzluklar

Osmanlı Devleti'ndeki siyasi bunalımlar beraberinde ekonomik ve toplumsal ilişkilerdeki huzursuzluğu meydana getirmiştir. Bu durum daha önce de bahsettiğimiz levent eşkıyası ve toplum içersinde meydana gelen huzursuzlukların çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Hısn-ı Mansur'un yerli Rişvan ahalisinden ve eşkıyalığı ile meşhur olan Türkoğlu Yusuf, başına topladığı kapısız levent eşkıyası ile birlikte Hısn-ı Mansur kazası halkına zarar vermekteydi. Eskiden beri alışıktığı üzere kapısız levent eşkıyasını başına toplayıp halka çeşitli zulümlerde bulunuyordu. Bu zulümlerden usanan halk 1758 yılı Aralık ayı sonlarında (Evahir-i Cemaziyevvel 1172) bu konuda saltanat makamına mahzar göndermişlerdir. Bunun üzerine saltanat makamı Rakka valisine gönderdiği emirde söz konusu eşkıyanın yakalanarak gerekli cezaya çarptırılmasını, Hısn-ı Mansur ve çevresinin eşkıyadan temizlenmesini ve böylece halkın emniyet ve güvenliğinin temin edilmesini istiyordu (BOA, MD., 161/218)². Ancak Hısn-ı Mansur'daki bu eşkıyanın bertaraf edilemediği anlaşılmaktadır. Bu fermanın üzerinden yaklaşık dört yıl geçmesine rağmen Türkoğlu Yusuf ve beraberindeki eşkıyanın Hısn-ı Mansur halkına zulüm ve saldırılarda buldukları, bölgede karışıklıklara neden oldukları anlaşılmaktadır. Bu konuda 1762 yılı Ekim ayı ortalarında merkezden

² Mühimme Defteri: Sadaret dairesine ulaşan idari, siyasi, iktisadi gibi konular burada karara varılırdı. Bu kararlar tarih sırasına göre temize çekilir ve ilgili merkezlere gönderilirdi. İşte bu defterlere kaydedilmiş olan hükümler mühimme defterini oluşturuyordu. 1649 yılına kadar bütün fermân ve hükümler, mühimme defterlerine kaydolurken bu tarihten sonra sadece devlete ait konular mühimme defterlerine kaydoluyordu. Pakalın, 1983, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, Milli Eğitim Basımevi İstanbul, s. 605; Sertoğlu, 1986, *Osmanlı Tarih Lügati*, Enderun Kitapevi İstanbul, s. 88; Kütükoğlu, 2006, "Mühimme Defteri", *TDVİA*, C. XXXI, İstanbul, s. 520-521.

Rakka Beylerbeyi Mehmet Paşa'ya gönderilen fermanında (BOA, MD., 163/207), Türkoğlu Yusuf ve başına topladığı kapısız levendat eşkıyası ile Hısn-ı Mansur kadısına zarar vermeye devam ettiğini, cezalandırılmadığı için işi daha da ileri götürerek adam öldürme ve yağmalama gibi olaylara cesaret ettiği, fakir fukaraya musallat olduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle söz konusu eşkıyanın bir şekilde yakalanıp, idam edilmesi için Rakka Valisi Şehsuvarzade Mustafa Paşa'ya 1762 senesi Ağustos ayı ortalarında (Evail-i Safer 1176) hüküm gönderilmiştir. Ancak Mustafa Paşa'nın vefatı üzerine eşkıyanın idam hükmü icra edilmemiştir. Eşkıyabaşı Yusuf hayatta kaldıkça bölgenin emniyetini sağlanamayacak ve halkın huzura kavuşması mümkün olmayacağından söz konusu eşkıyabaşının idam edilerek Hısn-ı Mansur halkının emniyet ve huzurunun sağlanması konusunda gereğinin yapılması hususunda tekrar 1762 yılı Ekim ayı ortalarında (Evasıt-ı Rebiülahir 1176) Rakka Beylerbeyi olan Mehmet Paşa'ya emir gönderilmiştir.

Konargöçer aşiretlerin kendi arasında ve diğer aşiretler arasında olumsuz bazı davranışlar olduğu gibi yerleşik halkın kendi arasında da, adam öldürme, miras anlaşmazlığı gibi kanuna aykırı davranışlarda buldukları belgelerden anlaşılmaktadır.

Hısn-ı Mansur kasabası sakinlerinden Ümmühan Hatun'un oğlu İsmail'e babası Halil'den miras olarak biraz arazi kalmıştır. İsmail söz konusu araziye ekip biçecek yaşta olmadığından onun adına Hısn-ı Mansur kasabası sakinlerinden Hacı Mehmet adlı kişi tasarruf etmektedir. Ancak 1762 yılında Hacı Mehmet, tasarruf ettiği bu araziye Ümmühan Hatun ve oğlu İsmail'den habersiz olarak Kurbağacıoğlu Mehmet'e satmıştır. Ayrıca Hacı Mehmet elde ettiği ürünün tamamına el koymuştur. Ümmühan Hatun kendilerinden gasp edilen bu araziye almak için saltanat makamına başvurmuş ve saltanattan Hısn-ı Mansur kadısına 1766 yılı Eylül ayı başlarında (Evail-i Rebiülahir 1180) hüküm göndererek söz konusu şahısların mağduriyetinin giderilmesini istemiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 2/95)³.

Hısn-ı Mansur'da toprak anlaşmazlığı ile ilgili kanuna aykırı farklı bir hüküm de karşımıza çıkmaktadır. Hısn-ı Mansur kasabasından Seyyid Mehmet'in adı

³ Ahkâm Defteri: Belli bir usûle göre saltanat makamına gönderilen toplımsalşikâyetler, padişah veya kendisinin yetki verdiği kişiler tarafından hükümlerin ve kararların aynen kaydedildiği defterdir. Zamanla idarî ve adlî konular ayrı defter serilerinde toplanmış, şikâyetler sonucu alınan kararlara dair hükümler 1649 yılından itibaren "şikâyet defterleri" tutulmaya başlanmış. XVIII. yüzyıl ortalarından itibaren bu defterler vilâyetlere göre ayrılarak "ahkâm-ı şikâyet" adıyla anılmıştır. Pakalın, *age.*, C. 2, :30; Halil Sahillioğlu, 1988, "Ahkâm Defterleri", *TDVİA*, C.1, İstanbul, s. 551; Kütükoğlu, 2006, *age.*, s. 520-521.

geçen kasabada kendi mülkü olan bir adet bağı bulunmaktaydı. Bu bağı aynı kasaba sakinlerinden ve mütegalibeden Zülioğlu Mehmet kendi yandaşı olan bazı kişilerle 1761 yılında zorla ele geçirmiştir. Bunun üzerine Seyyid Mehmet merkeze şikâyetle bulunmuş, merkezden Hısn-ı Mansur kadısına 1766 Haziran ayı sonlarında (Evahir-i Muharrem 1181) gönderilen hükümde söz konusu bağın alıverilmesi istenmiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 2/123).

Adıyaman'da bu dönemde gasp ve yağmalama olaylarına da sıkça rastlanmaktadır. Kâhta kalesi sakinlerinden Ahmet, arkadaşları Hasan ve İbrahim ile birlikte 1764 yılında aynı kalede meskun Hasan adlı şahsın evini basıp, mal ve eşyalarını yağmalayarak evini yakmışlar ve kendisini darp ederek ölümüne sebebiyet vermişlerdir. Bu durumu öldürülen Hasan'ın kardeşi Osman, merkeze bildirerek şikâyetle bulunmuştur. Merkezden, 1767 senesi Temmuz ayı başlarında (Evail-i Rebiülevvel 1181) Kâhta kadısına gönderilen hükümde bu konuda gerekli yargılamanın yapılarak mağdurun haklarının tahakkuku için lüzumlu hassasiyetin gösterilmesi istenmiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 2/127).

Benzeri bir olay da Malatya kazasının Cubas nahiyesinde meydana gelmiştir. Cubas nahiyesi ile İzollu köyü halkı saltanata başvurarak; Cüce Mahmutoğlu Hasan Bey, Yazıcıoğlu Hasan, Pirioğlu Ömer ve Cebrailoğlu Kara Hüseyin başlarına topladıkları dört yüz kişi ile birlikte Cubas nahiyesinin köylerini gezerek halkına çeşitli zararlar verip, halkın tarla, bağ, bahçe ve diğer gelirlerini gasp edip, adı geçen nahiyeden on beş kişiyi öldürmüşlerdir. Bu eşkıyanın zulümleri karşısında Cubas nahiyesi halkı, zikredilen eşkıyanın zulümlerine karşı gelecek güçleri olmadığından köylerini terk ederek perakende ve perişan olmuşlardır. Saltanat merkezinden Malatya Sancağı mutasarrıfı Rişvanzade Abdurrahman Paşa'ya, Malatya ve Kâhta kadılarına 1766 senesi Ekim ayı başlarında (Evail-i Cemaziyelevvel 1180) gönderilen hükümde söz konusu eşkıyanın Kâhta kazası çevresinde gezdiğinden bunların yakalanıp, bölgeye gönderilen mübaşir marifetiyle mahkemeye çıkarılarak adaletin tecellisinin sağlanması talep edilmiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 2/98).

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra meydana gelen eşkıyalık olaylarından birisi de şu şekildedir; Hısn-ı Mansur kazasında yaşayan Haydar ve arkadaşları yine aynı kazada meskûn bulunan Hacı Ömeroğlu Ebubekir'e 1781 yılında saldırarak dövmüşler, bir dişini kırmışlar, ırzına tasallut etme gibi ağır hareketlerde bulunmuşlardır. Kendileri mahkemeye çağırılmış; ancak zorba takımından olduklarında mahkemeye bir türlü getirtilememiş ve davalarının görülmesi mümkün olmamıştır. Bunun üzerine Hacı Ömeroğlu Ebubekir saltanat makamına başvurarak şikâyetle bulunmuş; saltanat makamı da 1783 yılı Ocak ayı sonlarında (Evahir-i Safer 1197) Malatya Sancağı mutasarrıfına ve Hısn-ı

Mansur kadısına hüküm göndererek söz konusu davanın görülerek gereğinin yapılması istenmiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 3/10).

Ehl-i Örf-Reaya İlişkisi

Osmanlı Devleti'nde ekonomik bunalımların olduğu ve merkezi otoritenin zayıfladığı dönemlerde, taşra idaresinde bulunan devlet görevlilerinin üzerinde de bir otorite boşluğu meydana gelmiştir. Bu otorite boşluğundan yararlanan bazı kişiler başına buyruk hareket ederek kanundışı yollara sapmış ve ehl-i örf üzerinden haksız kazanç elde etmek için uğraşmışlardır. Bu bağlamda Divan-ı Hümayun'da beylikçi olan El-Hac Mehmet Kutsi, Hısn-ı Mansur'un kirpas⁴ damgası mukataasını iltizam yoluyla almış; ancak kendisi de 1762/1763 senesine mahsuben yüz otuz kuruşa Hısn-ı Mansur nakibi olan ve Hısn-ı Mansur'da ikamet eden Seyyid Mehmet'e tekrar iltizama vermiştir. Seyyid Mehmet ödemesi gereken yüz otuz kuruştan yirmi dokuz kuruşunu teslim etmiş, kalan yüz bir kuruşunu ise el-Hac Mehmet Kutsi'ye ödememiştir. Yapılan bu haksızlığın giderilmesi için 1764 yılı Kasım ayı başlarında (Evahir-i Receb 1178) merkezden, Hısn-ı Mansur kadısına, Rışvanzade Süleyman Paşa'nın kardeşi Rışvan ve Malatya voyvodası Abdurrahman Paşa'ya bir hüküm ile gereğinin yapılması bildirilmiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 2/6).

Ehl-i örf ve reaya ilişkilerinde her iki gurubun da birbirlerine karşı kanundışı hareketleri olmuş ama daha çok resmi görevlilerin halk üzerinde baskıları ve kanundışı birtakım mükellefiyetler yükledikleri görülmüştür. Bu cümleden olarak mahalli devlet görevlileri kendi çıkarları doğrultusunda halktan gereğinden fazla vergi aldıkları görülmektedir. Bu durumdan hoşnut olmayan halkın da üst makamlara şikâyetle bulunmaları söz konusu olmuştur (İpşirli, 1993: 520). Mesela, Adıyaman'ın Kömür köyünde Hüseyin adındaki şahsın bu köyde meskûn olduğu halde kendisini avarız vergisine konu olacak herhangi bir mülkü olmadığı halde ehl-i örf tarafından kendisinden tekâlif-i şakka adı altında vergi talep edilmiştir. Bunun üzerine Hüseyin adlı şahıs bu durumu merkeze şikâyet olarak bildirmiş; merkezde Hısn-ı Mansur kadısına 1767 senesinde Ocak ayı başlarında (Evail-i Şaban 1180) göndermiş olduğu hükümlerle şahsın mağduriyetinin giderilmesini istemiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 2/107). Bu gibi haksızlıklar Adıyaman'ın dışındaki yerlerde de meydana gelmekteydi. Malatya kazasına bağlı Azikanlı köyü halkından olan Süleyman, Osman, Hasan, Yusuf ve Zeynel vergilerini köylerinin zabitlerine eda ettikleri ve Rışvan reayası

⁴Kirpas: Farsça bir kelime olup ham bez, pamuk ve ketenbezi ve astar olarak kullanılır. Cinsine göre kirpas-ı pembe ve kirpas-ı keten de denilmektedir. bk. Pakalın, 1983, *age.*, C. 2, s. 283.

olmadıkları halde kendilerinden Rişvan voyvodası tarafından kanun ve nizamlara aykırı olarak raiyyet rüsumu talep edilmiştir (Paköz, 2014: 125).

Ehl-i örfe yapılan diğer bir teşebbüs de eşkıyalık hareketleridir. Eşkıya elebaşlarından olan Malatyalı Kelp İlyasoğlu Ali, devlet görevlisine saldırma ve görevliyi öldürme girişiminde bulunmuştur. Bu kişi Malatya'da uzun süreden beri yapmış olduğu soygunculuğu artırdığı gibi kendisinin meşhur eşkıya Kiziroğlu Mustafa'nın adamlarından birisi olduğunu iddia ederek Malatya Bey'ini öldürenlerin arasında yer almıştır. Ayrıca Türkman-ı Halep Sancağı'na baskın yapıp sancak beyinin evini de yağmalamıştır (Demirci ve Arslan, 2012: 905).

Osmanlı Devleti'nde imtiyazlı bir sınıf olan seyyidler bazı vergilerden muaf tutulmalarına rağmen buldukları mahallerde vergi toplamakla yükümlü memurların bunları vergi ödemeye zorladıkları görülmektedir. Bugün Adıyaman'ın bir köyü olan Taşili 1768'lerde Taşil kazası olarak geçmektedir. Bu kazaya bağlı Karaçorlu köyü sakinlerinden ve sadat-ı kiramdandam olan Seyyid Cafer ve oğlu Seyyid Ali, kardeşinin oğlu Seyyid Kalandar, Seyyid Cuma ve Seyyid Ramazan adlı şahıslar ellerinde seyyid olduklarına dair İstanbul nakiplerince verilen belgeleri olduğu, buna istinaden raiyyet rüsumu ve tekâlif-i şakka türünden vergilerden muaf oldukları halde ehl-i örf taifesi tarafından emirlere aykırı olarak tekâlif-i şakka talep edilerek rencide olunduklarını bildirmişlerdir. Taşra zabiti tarafından kanuna aykırı olarak raiyyet rüsumu ve ehl-i örf taifesi tarafından da emirlere aykırı olarak tekâlif-i şakka istenmesinin engellenmesi konusunda saltanat merkezinden Taşili kadısına 1768 yılı Ocak ayı sonlarında (Evahir-i Ramazan 1181) hüküm gönderilmiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 2/137).

Suruç nahiyesinde medfun Şeyh Müslim Tekkesi hademelerinden Abbasi meşayihlerinden es-Seyyid Şeyh Şems evladından ve Kâhta sakinlerinden ve sadat-ı kiramdandam olan Seyyid Bektaş, Seyyid Ali, Seyyid Mehmet, Seyyid Hasan ve Seyyid Yusuf adlı şahıslar divan-ı hümayuna başvurarak sadat-ı kiramdandam olduklarını ispat ettikleri, bu konuda İstanbul nakiplerince verilen temessük ve hüccetleri olduğunu, bu şekilde sadat-ı kiramdandam oldukları tespit edilen şahıslardan raiyyet rüsumu alınmasının kanunlara aykırı olduğu halde Hisn-ı Mansur mukataa zabiti ve kethüdasının kendilerine Kâhta nahiyesinde sakin olup, has reayasısız deyip, kendilerinde kanuna aykırı olarak cebren bin kuruşu aşkın paralarını aldıklarını ve kendilerinin mağdur olduklarını bildirmişlerdir. Merkezden bu konuda 1768 yılı Temmuz ayı ortalarında (Evasıt-ı Rebiülevvel 1182) Kâhta kadısına gönderilen hükümde adı geçen seyyidlerden bu tür kanundışı vergilerin alınmasının önlenmesi konusunda gerekli hassasiyetin gösterilmesi istenmiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 2/155).

Malatya sakinlerinden ve sadat-ı kiramdan Seyyid Abdurrahim, Seyyid Abdülaziz ve kız kardeşleri Hatice Hatun saltanata başvurup, enişmeleri Seyyid Ömer Efendi daha önce Malatya Nakibüleşraf kaymakamı iken kanunlara aykırı olarak herhangi bir hareketi olamayıp, kimseye de zararı olmadığını iddia etmişlerdir. Buna karşılık daha önceleri Malatya'da olup, hala Behisni kazasında meskun olan Sırmabıyıkoğlu ve Nacakoğlu İbrahim olarak bilinen şahıslar, yine Malatya sakinlerinden İsmetullahoğlu Ömer adlı şahsın tahrikiyle ve eski Mütessellim Ali Ağa güvenerek birkaç kişi ile birlikte Malatya Nakibüleşraf kaymakamı olan Ömer Efendi'nin evini basıp, kurşun ve kılıç ile darp edip, sağ göğsünden yaralayıp, ölümüne sebebiyet verdikleri gibi mal ve eşyasını yağmalamışlardır. Olay kadı tarafından keşif yapılarak hüccetle tespit edildiği halde hala gereği yapılmadığından konunun araştırılarak gereğinin yapılması için Malatya Sancağı mutasarrıfı Rışvanzade Süleyman'a ve Behisni kadılarına 1750 yılı Ekim ayı başlarında (Evail-i Zilkâde 1163) hüküm gönderilmiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 1/278).

Konargöçer Aşiretlerle Yerleşik Halk Arasındaki İlişkiler

Osmanlı Devleti XVII. yüzyıldan sonra kaybedilen savaşlar neticesinde fetihlerin durması ve buna bağlı olarak insan kayıplarının meydana gelmesi sonucu Anadolu'da birtakım arazilerin boş kalmasına sebep olmuş. Devlet için önemli bir gelir kaynağı olan öşür gibi arazi vergilerini alabilmek için toprakların işlenmesi gerekiyordu. Bunun yanı sıra bu dönemde ihtiyaç duyulan askeri gücü temin edebilmek makdasıyla konargöçer aşiretlerin nüfus gücünden yararlanılması da kaçınılmazdı. Devlet ise bunları, ekonomik ve askeri açıdan iskâna tabi tutma yoluna gitmiştir (Orhonlu, 1987: 31-33; Öztürk, 1990: 965). Bu konuda büyük çaba sarf edilmesine rağmen bölgede yoğun olan konargöçerler ile yerleşik halk arasında bazı sorunların ortaya çıkmasına engel olunamamıştır.

Konargöçer Türkmenlerin yaylak-kışlak arasındaki seyahatleri esnasında sürülerinin kalabalık olması, yolların darlığı ve köprülerin yapılmamış olması gibi nedenlerle yerleşik halkın bağ, bahçe ve ekinlerine ister istemez birtakım zararlar verdikleri bilinmektedir. Bunun yanı sıra aşiretlerin içinden çıkan bazı eşkıya takımının gasp ve yağmalama gibi birtakım kanun dışı hareketlerde buldukları da görülmektedir (Söylemez, 2011: 52,53; Söylemez, 2013: 205, 206). XVIII. yüzyılda Malatya kazasının Kâhta nahiyesine tabi Terbal köyünde sakin konargöçer Rışvan Aşireti'nin Halikanlı Cemaati'nden Mir Mehmet, Nazır Hüseyin ile arkadaşları, kadıya başvurup kendi oymaklarına mensup olan Kartaloğlu Mirza, kardeşi Osman ve birtakım yandaşlarıyla köylerinde bulunan evlerini yakıp, çevresindeki bağ, bahçe ve meyve ağaçlarına zarar verdiklerini ve Mir Ahmet'i yaralayıp, Ahmetoğlu Kalender'i katlettiklerini ayrıca yaylaklarında bulunan öküz ve koyunu gasp ettiklerini belirtmişlerdir (Söylemez, 2011: 53).

Rişvan mukataası 1750 Nisan ayı başlarında, Enderun-ı Hümayun hazine kethüdası Halil ile ortaklarının malikâne suretiyle uhdelerinde bulunuyordu. Ancak Rişvan Aşireti'nin Dalyanlı Oymağı kethüdası Ali, oğlu Mehmet ve yine aynı aşiretin Mülükanlı Oymağı'ndan Zeynepoğlu Bekir ve yandaşı olan birtakım eşkıya ile 1747 yılından beri Adıyaman ve Antep yörelerinde gezerek cebren halkın zahire ve davarlarını gasp edip, yolları keserek yolcuların eşyalarını yağlamayıp, Kızılin köyü ihtiyarı Ebubekir adlı şahsı katl edip, eşyasını yağmalamışlardır. Aynı eşkıya grubu Antep'e bağlı Kösetir? köyünden üç kişiyi katl edip köyü de yakıp yıkmışlardır. Durum, Rişvan voyvodası Ömer tarafından saltanat arz edilmiştir. Bunun üzerine saltanat makamı 1750 yılı Nisan ayı başlarında (Evail-i Rebiülahir 1163) söz konusu eşkıyanın yakalanarak gerekli cezalara çarptırılmaları konusunda Maraş ve Rakka Valileri ile Hısn-ı Mansur kadısına hüküm gönderilmiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 1/261).

Benzer bir olayda da Gerger kazasında meydana gelmiştir. Gerger kazasının Taşili nahiyesine tabi Kerkah ve Tezvinüd köyü sakinlerinden Ali Bey ve Muhammet Bey, saltanat merkezine 1766 Haziran ayında sundukları şikâyet dilekçesinde; Merdisi Aşireti'nden Molla Osmanoğlu İbrahim ve kardeşi Osman adamlarıyla birlikte 1763 yılında Kerkah ve Tezvinüd köylerine saldırıp, hububat cinsinden olan bütün mahsullerini gasp edip üç bin kuruş değerinde mal ve eşyalarını yağmalayarak evlerini ateşe vermişlerdir. Bunlar yakalanıp mahkemeye çıkarıldıklarında yağmaladıkları mal ve eşyaların bedellerini sahiplerine ödemeleri konusunda hüküm verilmişken söz konusu şahıslar bir kuruş dahi ödememişlerdir. Bundan başka 1764 yılında mezkûr Tezvinüd köyü halkının bin kuruş değerindeki ürünlerini gasp etmişlerdir. Bu konuda saltanat merkezinden Malatya mutasarrıfı ve Gerger kadısına 1766 yılı Haziran ayı ortalarında (Evasıt-ı Muharrem 1180) gönderilen hükümde söz konusu eşkıyanın halktan gasp ettikleri mal, eşya ve mahsulâtın bedellerinin tamamen tahsil edilerek sahiplerine iade edilmesi istenmiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 2/88).

Gerger kazasının Yelile köyü sakinlerinden Seyyid Halil ve kardeşi Hamit adlı kişiler kadıya başvurup, Gerger kazası sakinlerinden Ahmet Bey, kardeşi Abdurrahman, amcasının oğlu Türkmenbeyoğlu Bekir, Nakipoğlu ve Makribanlı Aşireti'nden Hacı Caferoğlu Hamit ve oğlu Hasan ve kardeşinin oğlu Halit ve Cihanbeyli Aşireti'nden Hakverdi ve kardeşleri Sülo ve Mehmet; Topal ve kadeşi Kürt Bozo adlı kişilerin 1767 yılı Aralık ayı sonlarında kırk elli kadar adamıyla kazalarını basıp, davarlarını gasp ettiklerini iddia etmişlerdir. Adı geçen kişiler Gerger kazası civarında Sukine adlı mahalde yetişip davarlarını talep ettiklerinde eşkıyalar, bunlara saldırarak kardeşleri Sarı Mehmet'i silahla yaralayıp ölümüne sebep olmuşlardır. Yine Gerger kazasında Cihanbeyli Aşireti'nden Halilbeyoğlu Ahmet, Gevri, Kara Mustafaoğlu Ömer ve Veli Yusuf olarak bilinen eşkıya tekrar gelip köylerine baskın vererek maktul Sarı Mehmet'in oğlu Yusufu da mızrakla

darp edip öldürerek, mallarını yağmalamışlardır. Bu eşkıya takımının şer-i şerife ve güvenlik kuvvetlerine itaatleri olmadığından saldırganlıkları günden güne artmıştır. Bu konuda Rakka valisi ve Gerger kadısına 1767 yılı Aralık ayı sonlarında (Evail-i Şaban 1180) gönderilen hükümde, söz konusu eşkıyanın Yelile köyü sakinlerinden gasp ettikleri mal ve eşyaların tahsil edilmesi ve katl ettikleri şahısla ilgili davanın görülerek gereğinin yapılması istenmiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 2/106).

Yine 1777 yılında Rakka Valisi, Maadin-i Hümayun emini, Malatya mutasarrıfı ve Malatya naibine gönderilen bir fermanla, Malatya'nın Kâhta nahiyesi sakinlerinden ve Rişvan Aşireti mensuplarından Şerefhanoglu Halil ve akrabaları ile oluşturdukları iki yüzden fazla eşkıya, Kâhta çevresinde üç yüz otuz adet davarı gasp etmişlerdir. Aynı eşkıya grubu Süslek köyünde Malatya tüccarlarından birinin iki katır ve sekiz merkebinde de yükleriyle beraber gasp etmişlerdir (Firdevsoğlu, 2013: 56).

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Adıyaman'da ahali arasında arazi anlaşmazlıklarının da olduğu görülmektedir. Gerger kazasının Divrikli köyü sakinlerinden Şeyh Bekir adlı kişi bu köyde otuz yılı aşkın bir süreden beri ekip biçtiği öşür ve diğer vergilerini verdiği tapulu arazisine yine aynı köyde sakin Cihanbeyli Aşireti'nden olan Okoğlu arazinin çok daha eskiden kendisine ait olduğunu bu nedenle araziye Şeyh Bekir'e vermeyeceğini iddia etmiştir. Şeyh Bekir bu şikâyetini saltanata bildirmiş, saltanat makamı da Gerger kadısına 1783 yılı Nisan ayı ortalarında (Evasıt-ı Cemaziyyevvel 1197) hüküm göndererek söz konusu arazinin kime ait olduğunun tespit edilerek haksız yere müdahalenin önlenmesi istenmiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 3/15).

Asayişin Sağlanmasına Yönelik Alınan Tedbirler

Her devlette olduğu gibi Osmanlı Devleti sınırları içerisinde de devlet düzeninin devamını sağlamak ve asayişin korumak önemli idi. Sınırlar içerisindeki sancak ve kazalarda asayişin sağlanması ve kanunun uygulanması kadının sorumluluğunda idi (Ünal, 2010: 224). Bu huzursuzlukların engellenebilmesi için kaza idaresinde bulunan kadı tarafından para, hapis ve idam cezalarının yanısıra suçlularının buldukları bölgeden başka bir bölgeye sürgün olarak gönderilmeleri de bir ceza yöntemi olarak uygulanmaktaydı⁵. Hısn-ı Mansur'dan yapılan bu sürgünlerin genellikle Rakka bölgesindedir (Orhonlu, 1987 :112).

1765 yılı Temmuz ayı ortalarında (Evasıt-ı Safer 1179), Rakka valisine, Malatya Sancağı mutasarrıfı Abdurrahman'a ve Hısn-ı Mansur naibine

⁵ Aşiret eşkıyasına verilen cezalar konusunda geniş bilgi için bk. Söylemez, 2011, *age.*, s. 93-102.

gönderilen bir hükümde, Rişvan Aşireti'ne tabi Dalyanlı Cemaati kethüdası Ali Bey ve Deli Velioğlu Mustafa, Hüseyin, Akdemoğlu Kel Mehmet ve Sağır Yusuf isimli kişiler Yusuf'un hanesini basıp on kese mal ve iki bin kuruşluk raht⁶ ve pusatlarını gasp etmişlerdir. Bunun üzerine gasp edilen malların geri verilmesi, ceza olarak da Rakka'ya sürülerek orada iskânlarının sağlanması konusunda gerekli işlemlerin yapılması istenmiştir (BOA, Maraş Ahkâm, 2/28). Bunun bir benzer örneğini de Behisni kazasında görmekteyiz. Behisni kazasında bulunan Hüveydi Aşireti eşkıyasının adam öldürme, gasp ve yağmalama hareketlerinde buldukları, bu cümleden olarak halkın yüz bin kuruşluk mal ve eşyalarını gasp ettikleri görülmüştür. Bu eşkıyalık hareketleri beş yıl boyunca devam etmiş neticede Hüveydi Aşireti mensupları 1792 yılında Rakka'ya sürgün edilip, orada iskân edilmeleri konusunda ferman çıkarılmıştır (Firdevsoğlu, 2013: 56).

Osmanlı Devleti'nde genellikle huzursuzluk çıkaran konargöçer aşiret mensuplarının Rakka çöllerine sürüldüğü bilinmektedir; ancak arşiv belgelerinde eşkıyalık hareketlerinde bulunan yerleşiklerin de Rakka'ya sürüldükleri görülmektedir. Bu konuda ilginç bir örnek Gerger Sancağı'nda meydana gelmiştir. Gerger Sancağı'nın Suval köyünde Kadı Hüseyinoğlu Süleyman 20 civarında silahlı adamıyla yine Gerger'in Sulu köyüne hücum ederek Abdulhamid ve Seyyid Şahin adında iki şahsı öldürüp evlerini yağmalamışlardır. Bu eşkıya grubuna ilaveten 30 kadar evin eşya ve mallarını gasp etmiş ve 200 kadar hayvana el koymuşlardır. Bunun üzerine Suval köyü halkının tamamının Rakka'ya sürülmesine karar verilmiştir (Demirci ve Arslan, 2012: 905).

Eşkıyalık hareketlerinde bulunan konargöçer aşiret ve cemaat mensuplarına devlet ricalinden Rakka'ya iskân cezalarının verildiği görülmektedir. Fakat verilen bu cezalara aşiret mensuplarının uymadığı da kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır. Malatya ve Sivas civarında eşkıyalık hareketlerinde bulunan Rişvan Aşireti'ne mensup Ömeranlı Cemaati'nin 1764 yılında Rakka'ya iskânları hakkında Maraş beylerbeyine emir gönderilmiştir. 1766-1767 tarihli bir hükümde aynı aşirete mensup, Şiro kazasında bulunan Ömeranlı Cemaati daha önce yapmış olduğu eşkıyalık hareketlerinden dolayı tekrar Rakka'ya iskânları hususunda emir verildiği; fakat bu emrin yerine getirilmediği belirtilmiştir. Rişvan aşiretine mensup kişilerin artan bu olumsuz tutumlarına karşı alınmış olan tedbirlerin sonuçsuz kalması Sivas ve Diyarbakır valileri ile Malatya ve Bozok mutasarrıflarına hükümler gönderilerek bu faaliyetlerin durdurulması istenmiş olsa da 1785 yılında söz konusu eşkıyalar Rumkale civarında devletin güvenlik güçleriyle karşı karşıya gelmişlerdir. Çıkan bu çatışma esnasında bazı eşkıyalar etkisiz hale getirilmiş; fakat bunların Rakka'ya iskânı tekrar söz konusu olsa da

⁶ Her türlü giyisi, ev eşyası ve binek atlarına vurulan takım yerine kullanılan tabirdir. bk. Pakalın, 1983, *age.*, C. 3, s. 6.

eşkiya takımı iskânı kabul etmeyerek Urban ovasına kaçmıştır. Tüm bu eşkiya faaliyetleri ve çatışmalar merkezi yönetimin olaylar karşısında istikrarlı tutumu sayesinde eşkiyalar adı geçen yerde etkisiz hale getirilerek Rakka'ya iskân edilmeleri konusunda ikna edilmişlerdir. Aşiretin bir daha bu tür olumsuz davranışları sürdürmemeleri için nezre⁷ bağlanmışlar ve aşiret itaat altına alınmıştır (Tızlak, 1993: 766, 767).

XVIII. yüzyılda Adıyaman'da eşkiyanın halka verdiği zararların mahalli yöneticiler tarafından suçlulara ödettilirdiği, böylece devletin şefkat elinin vatandaşa uzatıldığı görülmektedir. Bu örnek günümüzde sosyal devlet anlayışı ile örtüşmesi açısından önemlidir. Adıyaman ve Behisni tarafına gelmekte olan Rişvan Aşireti'nden bir eşkiya grubu Gerger kazasında 102 hane yakarak tahrip etmişlerdi. Bu durum karşısında kayıtsız kalmayan Harput mutasarrıfı Veysi Paşa, yakılmış olan evleri söz konusu eşkiyaya tekrar yaptırmıştır (Söylemez, 2011: 102).

Yine bu bağlamda yerel yöneticilerin halka yönelik olumsuz tutum ve davranışları da merkezi hükümet tarafından düzeltilerek reyanın mağduriyetinin giderilmesi sağlanmıştır. Suçu sabit görülen yöneticilerin de cezalandırıldığı anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'ndeki eşkiyalık hareketleri ve asayişin sağlanmasındaki güçlükler sosyal bozulmanın temelinde yatan göç olayları, ekonomik ve siyasi dalgalanmalardan kaynaklanmaktadır. Bu dalgalanmalar Osmanlı topraklarında ve bu araştırmada yer alan Adıyaman ve Adıyaman'a bağlı kaza ve köylerde de görülmüştür. İncelenen belgeler ışığında bahsettiğimiz bu dalgalanmalar otorite zayıflığına paralel olarak beraberinde gasp, cinayet, hırsızlık, toprak anlaşmazlığı gibi asayiş olaylarına sebebiyet vermiştir.

Ülkede otoritenin zayıflamasıyla bölgedeki halk ve aşiret arasında meydana gelen eşkiyalık hareketleri ve buna bağlı olarak devlet görevlilerinin halka ve sadat-ı kirama karşı yapmış olduğu haksızlıklar, bölgede huzurun bozulmasına neden olmuştur. Halk tarafından da devlet görevlilerine karşı bazı olumsuz davranışların olması da devlet adamlarının zarar görmesine yol açmıştır. Yapılmış olan haksızlıklar devlet kademelerine bildirilmiş ve meydana gelen zararların bir kısmı karşılanmış olup, suçlular cezalandırılmıştır. Bazı eşkiya

⁷ Birini korkutmak için gözdağı verme tabiri olarak kullanılır. bk. F. Develioğlu, 2008, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi, s. 832.

grupları da uyarılmış olmalarına rağmen tekrar olumsuz davranışlarda bulunmaları neticesinde onların da Rakka'ya sürülerek orada iskânlarını kaçınılmaz hale getirmiştir.

KAYNAKÇA

Arsiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maraş Ahkâm Defterleri, No. 1/ 2/ 3., BOA, Mühimme Defterleri, No. 161/ 163.

Araştırma ve İncelemeler

ACUN, Fatma, (2002), "**Celali İsyânları (1591-1611)**", *Türkler*,C. IX, Ankara.

AKÇADAĞ, Göknur, (2012), "**16. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı'nda Eşkıyalık Hareketleri: Malatya Sancağı Örneği**", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 3.

BESİM, Darkot, (1993), "**Hısn Mansur**", *İA*,C. VI, İstanbul.

DEMİRCİ, Süleyman ve Arslan, Hasan, (2012), "**Osmanlı Türkiye'sinde Bazı Aşiret, Cemaat ve Taifelerin Eşkıyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları: Maraş Eyaleti Örneği (1590-1557)**", *Turkish Studies*, S. 7F/3.

DEVELİOĞLU, Ferit, (2008), **Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitapevi, Ankara.

FİRDEVSOĞLU, İsmail, (2013), "**Adıyaman Yöresi Aşiretleri**", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.

GÖĞEBAKAN, Göknur, (2012), "**Doğu Anadolu'nun Osmanlı Hâkimiyetine Girişi**", *Türkler*, C. IX, Ankara.

İLGÜREL, Mücteba, (1993), "**Celali Ayaklanmaları**", *DİA*, C. VII, Ankara.

_____, (1993), "**Levent**", *DİA*, C. XXVII, Ankara.

_____,(1993), "**Anadolu İsyânları**", *DİA*,C. III, Ankara.

İNALCIK, Halil, (2012), **Osmanlı İmparatorluğunda Klasik Çağ (1300-1600)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

ÖZKAYA, Yücel, (1985), **XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

_____, (1994), **Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık**, TTK, Ankara.

ÖZTÜRK, Mustafa, (1990), "**XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları**", Belleten, C. LIV, S. 211.

PAKALIN, Mehmet Zeki, (1983), **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. ,II, III, MilliEğitim Basımevi, İstanbul.

SÖYLEMEZ, Faruk, (2007), "**XVIII. Yüzyılda Sivas Çevresinde Eşkıyalık Olayları**", Osmanlı Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri.

_____, (2007), "**XVIII. Yüzyıl Başlarından XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar Maraş ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri**", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 22, Kayseri.

_____, (2011), **Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi Rişvan Aşireti Örneği**, İstanbul.

_____,(2013), "**Osmanlılarda Konargöçer-Yerleşik Münasebetleri Üzerine Bir Değerlendirme**", Türk Dünyası Araştırmaları, S. 204.

ORHONLU, Cengiz, (1987), **Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı**, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık, İstanbul.

ÖZEL, Oktay (2000), "**Avarız ve Cizye Defterleri, Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik**", (der. Halil İnalçık, Şevşek Pamuk), T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.

TIZLAK, Fahrettin, (1993), "**XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısı ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Yukarı Fırat Havzasında Eşkîyalık Hareketleri**", Belleten, C. LVII, S. 220, Ankara.

UZUN, Efkan, (2008), "**XVII. Yüzyıl Anadolu İsyânlarının Şehirlere Yayılması; Sosyal ve Ekonomik Hayata Etkisi (1630–1655)**", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yeniçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Yayımlanmış Doktora Tezi.

ÜNAL, Mehmet Ali, (2010), **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Isparta.

<http://m.adiyaman.bel.tr/> (18.12.2016)